DOI: 10.33498/louu-2026-01-194

ФІЛОСОФІЯ ПРАВА

Петро Пацурківський

доктор юридичних наук, професор,
професор кафедри публічного права
Чернівецького національного університету
імені Юрія Федьковича
(Чернівці, Україна)
ORCID ID: https://orcid.org/0000-0001-5081-7842
ResearcherID D-5476-2016
p.patsurkivskyy@chnu.edu.ua

Руслана Гаврилюк

докторка юридичних наук, професорка,
професорка кафедри публічного права
Чернівецького національного університету
імені Юрія Федьковича
(Чернівці, Україна)
ORCID ID: https://orcid.org/0000-0001-6750-4340
ResearcherID D-5380-2016
r.havrylyuk@chnu.edu.ua

УДК 340.12

КОНЦЕПЦІЯ ПРАВОРОЗУМІННЯ ТА ПРАВОПІЗНАННЯ МИКОЛИ КОЗЮБРИ

Анотація. Наукознавчі проблеми українського правознавства належать до найменш розроблених його аспектів. Особливо відчутно це в сучасний період його розвитку, коли вітчизняні юридична наука та філософія права перебувають на зламі своїх світоглядної і методологічної традицій, по-новому оцінюють власні здобутки й проблеми, здійснюють активний пошук свого місця серед інших європейських правничих наук та філософії права. Саме цим і зумовлена передусім концептуальна актуальність статті.

Метою дослідження є сутнісний аналіз концепції праворозуміння та правопізнання М. Козюбри. Його конкретні завдання полягають у розкритті квінтесенції відповідей цього мислителя на запитання: "Чи існує право в реальності?", "Чи є право виключно результатом його пізнання?" та "Чи можливо осягнути сенс права поза його розумінням?".

За основу евристичного інструментарію дослідження обрано загальнонаукові принципи об'єктивності та історизму, аксіологічний, генетичний і системний підходи, методи субстантивного та функціонального аналізу права.

У результаті всебічного аналізу окресленої проблеми автори зробили такі висновки: М. Козюбра належить до когорти видатних постатей українського правознавства та вітчизняної філософії права, а його концепція праворозуміння та правопізнання є непересічним надбанням усієї української правничої думки. За своїм потенціалом вона нічим не поступається співмірним аналогам відомих зарубіжних теоретиків і філософів права сучасності. Він доповнив і збагатив динамічне та процесуальне сприйняття права його панорамним баченням.

© Петро Пацурківський, Руслана Гаврилюк, 2026

У статті системно розкрито концептуальний аналіз М. Козюброю онтологічних проблем права, його аргументація та висновок стосовно того, що права як емпіричного об'єкта не існує та що визначальні властивості права необхідно шукати не в реальному його бутті, якого не існує, а у його ідеальному бутті, сенсом якого є належність. Згідно з концепцією права М. Козюбри воно є способом буття людини у світі.

Автори статті також розкривають причини критичного ставлення М. Козюбри до можливості тільки наукового пізнання права, квінтесенцію аргументації ним цього положення – вона базується на розумінні природи права не як сущого, а як належного.

Особливу увагу приділено висвітленню місця та ролі філософії права в концепції праворозуміння та правопізнання М. Козюбри, розкриттю його положення стосовно того, що без включення філософії права в концепти праворозуміння і правопізнання останні недосяжні в усіх їх сенсах і повноті, поясненню підсумкового висновку М. Козюбри про те, що квінтесенцією мети філософії права є з'ясування смислового змісту права як цінності.

Ключові слова: право; людські права; праворозуміння; правопізнання; правознавча наука; філософія права; панорамний вимір права.

Замість вступу, або Пророк у своїй Вітчизні

В одному зі своїх нещодавніх есе видатний німецький філософ права Ю. Ґабермас звернув увагу на те, що українська політична нація в силу сукупності найрізноманітніших історичних та інших чинників останньою з усіх великих європейських політичних націй завершила створення власної національної держави і натепер самовіддано захищає її на усіх можливих фронтах. Одним із цих фронтів є утвердження української ідентичності в усіх сферах суспільного буття, зокрема й у царині правового буття, правової культури, правової ментальності, правової свідомості, праворозуміння, правопізнання тощо. Україна бореться й за своє місце на правничій мапі світу в її найрізноманітніших проявах.

Якщо поглянути на будь-які універсальні або тематичні переліки відомих вчених-правників, філософів права тієї ж Європи, то в жоден із них дотепер не містить згадок хоча б окремих імен і прізвищ українських правознавців і філософів права. Зокрема, М. Козюбра з болем писав про драматичну історію України, яка дійсно склалася так, що вона 'не подарувала світові філософів права зі світовими іменами, хоча на тривалому історичному шляху розвитку національної філософсько-правової думки також були як свої надбання, так і втрати'[1].

Причин цього явища багато, але всі вони споріднені. В їх основі лежить такий інтегративний чинник, як колоніальна політика спершу російської, а згодом і радянської імперій щодо України, їх геноцид українського народу, буквально інквізиція проти української інтелігенції, зокрема й вчених-правників. Усе це й натепер ще триває, лишень у нових формах. Це проявляється, зокрема, у намаганні посіяти в українців почуття меншовартості, у всебічній підтримці політик і практик їх взаємопоборювання, у пошуках пророків лише в чужих землях, тоді як їх щедро народжує українська земля.

[1] М Козюбра, *Практична філософія права* (Дух і Літера 2024) 77.

Переконливим прикладом цього є постать українського теоретика й філософа права Миколи Козюбри, а також його концепція праворозуміння і правопізнання. Вона насправді є новаторською, суголосною з інноваційними концепціями відомих зарубіжних теоретиків і філософів права сучасності, що вельми позитивно позиціонує сучасне українське правознавство і філософію права загалом.

Писати про М. Козюбру та його науковий доробок водночас і просто, і складно. Просто тому, що він не був за життя майже невідомим кабінетним вченим, а позиціонував себе весь час як справжній мислитель і громадський діяч, був загальновідомим теоретиком і практиком права, національним гуру правознавства, наставником-повитухою для цілого ряду поколінь та багатьох окремо взятих правників.

Про науковий доробок М. Козюбри у сфері пізнання права, навпаки, писати складно, адже він жив і творив на зламі епох вітчизняного правознавства й України загалом. За цих умов М. Козюбра не обрав утоpований його попередниками шлях співця од позитивістській юридичній доктрині, світогляду й суспільному ладу загалом, а вистраждав та проклав тернисту стежку вченого-інноватора, шукав свій погляд на право.

Як відомо, інновація – це протест проти ортодоксальних догм і принципів часу, що спливає, вихід за межі загальноприйнятого у праворозумінні та правопізнанні. Саме тому вона зазвичай сприймається з недовірою та певним острахом, явно не "позитивно". Це сповна відчував на собі впродовж творчого шляху й М. Козюбра. Адже інноваційний тип пізнання відзначається некомпліментарним ставленням до попередників і більшості сучасників, а на перших порах сконцентрований головно на доведенні того, як не повинно бути, і лише після цього він зосереджується на продукуванні нових знань про те, яким саме має бути нове знання та які шляхи ведуть до нього. Усе зазначене сповна стосується й М. Козюбри.

Він пройшов непросту еволюцію власних поглядів на проблеми праворозуміння та правопізнання. Її відправною точкою стало так зване широке праворозуміння М. Козюбри, одним із фундаторів якого в Україні він став. Сенсом широкого праворозуміння, як відомо уже всім правникам, став його вихід за межі суто юридичного позитивізму та включення в матерію права правосвідомості й правовідносин, людини як творця права.

У пізнавальному сенсі широке праворозуміння, як відомо, є видовим проявом так званих некласичних стандартів науковості, застосованих у правопізнанні. Як зазначав М. Козюбра, цей тип правопізнання базується на врахуванні ідеї залежності евристичної діяльності від його суб'єкта й необхідності врахування цього чинника при оцінці одержаних нових знань про об'єкт пізнання та предмет дослідження, тобто про право в нашому випадку. Як продемонстрував С. Максимов, у результаті застосування зазначеного типу правопізнання вибудовується інша картина правової реальності

pravoua.com.ua

порівняно з її картиною, яку репрезентує юридичний позитивізм. Зокрема, у новій картині правової дійсності її динамічні аспекти переважають перед статичними, визнається її багатовимірність і поліваріантність, активна участь людини в конструюванні права та суб'єкта пізнання у його відображенні[2]. Звідси, за спостереженням М. Козюбри, провідним принципом правопізнання постає плюралізм методів і пошук їх спільних рис та відмінностей у природничих й соціально-гуманітарних науках[3].

Маніфестацією переходу М. Козюбри до наступного етапу його праворозуміння та правопізнання стала його докторська дисертація, захищена у 1981 р. За свідченням соратників М. Козюбри по науковому цеху, вона стала помітною подією та вагомим внеском у розвиток теоретичних і філософських засад праворозуміння й вивела її автора в ряд провідних теоретиків права того часу[4]. Як відомо, ця кваліфікаційна праця була присвячена вивченню взаємодії права і суспільної свідомості, що неспростовно свідчило про глибокий світоглядний та методологічний поворот у розумінні М. Козюброю права і його природи. Однією з найсуттєвіших родзинок цього праворозуміння, на нашу думку, стало обґрунтування ним положення про "тілесну нечуттєвість" права[5].

Другий етап став найтривалішим у еволюції праворозуміння М. Козюбри. Він розпочався, як відомо, з позиціонування права та свідомості як взаємозв'язаних, проте субстантивно різних явищ дійсності, а завершився переходом мислителя на позицію розуміння ним права як безспірно людиномірного феномену. Його формула права наприкінці цього періоду звучить так: "Людина як творець, орієнтир і адресат права"[6].

Зрілий, завершений погляд М. Козюбри на феномен права, на нашу думку, найадекватніше викладено ним у основній праці його життя – у монографії "Практична філософія права"[7]. Саме на основі її аналізу зробимо спробу в міру можливості стисло й водночас ємно викласти концепцію праворозуміння та правопізнання М. Козюбри.

Метою дослідження є сутнісний аналіз концепції праворозуміння та правопізнання М. Козюбри. Його конкретні завдання полягають у розкритті квінтесенції відповідей цього мислителя на запитання: "Чи існує право в реальності?", "Чи є право виключно результатом його пізнання?" та "Чи можливо осягнути сенс права поза його розумінням?".

[2] С Максимов, *Філософія права: сучасні інтерпретації: Вибрані праці: статті, аналіт. огляди, переклади* (2003–2010) (Право 2010) 16–17, 38.
[3] Козюбра (н 1) 33.
[4] А Заєць, 'Науковий спадок видатного українського вченого-правознавця, педагога Миколи Козюбри' [2025] 3 Право України 163.
[5] М Козюбра, 'Взаимодействие социалистического права и общественного сознания' (автореф дис докт юрид наук, 1980) 19.
[6] *Загальна теорія права: підручник* (М Козюбра (ред), Ваіте 2015) 46.
[7] Козюбра (н 1).

За основу евристичного інструментарію дослідження обрано загальнонаукові принципи об'єктивності та історизму, аксіологічний, генетичний і системний підходи, методи субстантивного та функціонального аналізу права.

Чи існує право в реальності?

Найбільш розлогу та обґрунтовану версію власної відповіді на це запитання М. Козюбра обґрунтував у другому розділі "Онтологічні проблеми права, або Вчення про буття права" своєї монографії "Практична філософія права". Передусім він зазначив, що питання про те, що саме являє собою право, є основоположним питанням правової онтології та зауважив при цьому, що від відповіді на нього залежить подальший пошук 'відповідей на усі інші нагальні правові проблеми. Його, без перебільшення, можна віднести до вічних'[8].

На підтвердження цієї тези М. Козюбра наводить спостереження понад столітньої давнини відомого українського філософа права та соціолога Б. Кістяківського з цієї ж проблематики. Зокрема, останній зазначив таке:

> У жодній іншій науці немає стільки суперечливих теорій, як у науці про право. При першому знайомстві з нею виникає таке враження, ніби вона тільки й складається з теорій, що взаємно виключають одна одну. Найбільш суттєві питання про сутність і невід'ємні властивості права вирішуються різними представниками науки по-різному. Суперечка між теоретиками права виникає вже на початку наукового пізнання права, навіть більшою мірою саме з приводу вихідного питання – до якої сфери явищ належить право, чого не можна сказати про інші соціально-гуманітарні науки[9].

З часу цього висловлювання Б. Кістяківського, як зазначив М. Козюбра, мало що змінилося по суті. Хіба що, на відміну від попередніх періодів, натепер і дискусії між представниками різних концептуальних підходів правознавства стали коректнішими, толерантнішими до альтернативних точок зору на проблему і навіть спостерігаються певні компроміси між ними. Зокрема, на думку М. Козюбри, це найпереконливіше демонструє так звана концепція інтегративної юриспруденції Дж. Холла, Г. Дж. Бермана та інших, яка сформувалася ще в середині XX ст. Як відомо, вона намагається примирити світоглядно й методологічно протилежні типи праворозуміння – природно-правовий та позитивістський. Ні теоретично, ні логічно, як зазначав М. Козюбра, 'це зробити неможливо, оскільки таке "примирення" неминуче призводить до світоглядної еклектики'[10]. Прикметно, що цю найбільшу ваду інтегративної юриспруденції усвідомлювали і її творці.

Одне із підтверджень сумнівності спроб пояснити природу права за допомогою концептуальних положень інтегративної юриспруденції М. Козюбра вбачав у тому, що з її появою різноманіття підходів до тлумачення сутності

[8] Козюбра (н 1) 102.
[9] Козюбра (н 1) 104–105.
[10] Козюбра (н 1) 105.

pravoua.com.ua

права не лише не зменшилось, а навпаки, помітно зросло. Причину цього явища він убачав у тому, що на плюралізм праворозуміння представниками різних пізнавальних традицій істотно впливає безліч чинників економічного, ідеологічного, морального, політичного, соціокультурного, цивілізаційного тощо характеру. Зокрема, згідно зі спостереженнями М. Козюбри, останнім часом найбільше нових концепцій праворозуміння з'явилося на стиках феноменології, синергетики, герменевтики, комунікативної філософії та ряду інших пізнавальних традицій[11].

Як переконує неупереджений аналіз, ці пізнавальні традиції відрізняються між собою головно способом постановки запитань до правової дійсності. Це загальна закономірність пізнавальної діяльності, яку відомий вчений-фізик В. Гейзенберг сформулював так: якщо інтерпретувати пізнання як постановку запитань, на які відповідна природа дає відповіді, то характер цих відповідей залежить не лише від властивостей природи, а й від способу нашої постановки запитань їй[12]. Правопізнання тут не є винятком.

То що ж таке право і чи існує воно в реальності – вкотре ставить ці питання М. Козюбра. З одного боку, апелюючи до такого похідного від поняття "право" терміна, як термін "правопорядок", він зазначав, що останній 'без сумніву, слід віднести до феноменів, що реально існують'[13]. Адже, продовжує автор, покликаючись на спеціальні дослідження правопорядку як явища, людина може не лише спостерігати за мірою впорядкованості в суспільстві, а й особисто відчувати її наявність завдяки власній безпеці. Проте чи достатньо тільки цього, щоб віднести до ряду об'єктів, що насправді існують у реальності, право як феномен? М. Козюбра зазначив, що відповідь на це питання далеко не однозначна та що вона є різною у різних типах праворозуміння[14].

Зокрема, М. Козюбра дійшов переконливого висновку, що одними з перших, хто піддав обґрунтованому сумніву усталену думку про існування права як реального об'єкта, виявилися представники школи правового реалізму, що зародилася в США наприкінці XIX ст. Так, вони стверджували, як продемонстрував М. Козюбра, що законодавчі акти – це тільки джерела права, а воно само з'являється в результаті рішень судів. Точніше кажучи, уточнює він розуміння права правовими реалістами, правом є 'конкретне рішення суду з усіма фактами, які аналізувалися у справі. І поки суд їх всебічно не проаналізує та не ухвалить відповідне рішення, права не існує'[15].

Думку про те, що право не є спостережуваним об'єктом, тобто річчю, як показав М. Козюбра, поділяє й багато інших провідних зарубіжних право-

[11] Козюбра (н 1) 106.
[12] Werner Heisenberg, *Physics and Philosophy: The Revolution in Modern Science* (Harper Perennial Modern Classics 2007) 27.
[13] Козюбра (н 1) 110.
[14] Козюбра (н 1) 110.
[15] Козюбра (н 1) 111.

знавців, причому їх ряд не лише примножується численно, а й урізноманітнюється за рахунок нових підходів і концепцій до правопізнання. У зв'язку з цим є вельми переконливим проміжний висновок М. Козюбри про те, що "відсутність права як емпіричного об'єкта" слід визнати безспірним науковим фактом та що 'право не належить до матеріальних чи фізичних об'єктів, які людина може сприймати через свої органи чуття – зір, слух, дотик тощо'[16]. Прикметно, що думку про тілесну нечуттєвість права М. Козюбра вперше висловив у своїй докторській дисертації ще наприкінці сімдесятих років минулого століття. Зокрема, він резюмував тоді, що 'саме цією своєю "тілесною нечуттєвістю" право відрізняється від матеріальних об'єктів пізнання'[17].

Для більш повного та релевантного сприйняття концепції праворозуміння М. Козюбри важливе світоглядне та методологічне значення мають її положення про значення закону для сучасної правової системи держави та суспільства. Він пояснив це, зокрема, тим, що

> <…> у законі отримують свій узагальнений вияв духовні засади життя суспільства, його "дух", що особливо важливо на переломних етапах розвитку людського буття, який пережила більшість країн європейського (та й не тільки європейського) континенту, а нині переживає Україна. Недооцінка в цих умовах ролі закону у формулюванні нового стилю юридичного мислення й утвердження верховенства права в суспільстві особливо неприпустима[18].

Не випадково в таких засадничих актах Венеційської Комісії, як "Доповідь про верховенство права"[19] та "Мірило правовладдя"[20] саме з розкриття сенсу принципу законності починається характеристика мегапринципу верховенства права.

Водночас М. Козюбра резонно зауважує, що закону як одній із форм реалізації права властиві й субстантивні недоліки, які є зворотною стороною його переваг. Саме тому, на його думку, навіть у тих правових системах, де він позиціонується як основне джерело права, закон не слід ототожнювати з правом, тому що за власним змістом він може бути, по-перше, і державним свавіллям, тобто антиправом. По-друге, навіть правовий за своїм змістом закон, на думку М. Козюбри, це всупереч поширеному дотепер у вітчизняному правознавстві підходу 'ще не право <…>, не "уже право"'[21].

[16] Козюбра (н 1) 113.
[17] Козюбра (н 1) 113.
[18] Козюбра (н 1) 115.
[19] CDL-AD(2011)003rev2-ukr. Доповідь про правовладдя, ухвалено Венеційською Комісією на її 86-му пленарному засіданні (Венеція, 25–26 березня 2011 р.) <https://www.venice.coe.int/webforms/documents/?pdf=CDL-AD(2011)003rev2-ukr> (дата звернення 15.02.2026).
[20] CDL-AD(2016)007-ukr. Мірило правовладдя, ухвалено Венеційською Комісією на 106-му пленарному засіданні (Венеція, 11–12 березня 2016 р.) <https://www.venice.coe.int/webforms/documents/?pdf=CDL-AD(2016)007-ukr> (дата звернення 15.02.2026).
[21] Козюбра (н 1) 116.

pravoua.com.ua

Це зумовлюється головно тим, як пояснював М. Козюбра, що норми закону або іншого нормативного акта є загальними, абстрактно сформульованими правилами поведінки, дія яких розрахована на безліч випадків та невизначену кількість адресатів, тобто вони не прив'язані до конкретної правової ситуації, що неодмінно містить у собі як загальне, так і особливе та унікальне, яке щоразу постає несподівано та спонтанно.

З вищезазначеного висновується, як резюмував М. Козюбра, що

> <…> на відміну від норм закону чи інших нормативних актів, які за самим своїм призначенням мають діяти "наперед", випереджаючи динамізм суспільного життя (хоча й не надто відриваючись від нього), заздалегідь заготовленого права не існує. Воно завжди прив'язане як до простору, місця і часу, так і до конкретної правової ситуації та осіб, що беруть у ній участь. Інакше кажучи, – наголошує він, – право – це не стала константа, якою є текст закону (іншого нормативного акта), а величина, що перебуває в постійному русі, змінюється й розвивається залежно від різних обставин у процесі юридичної, передусім судової, практики[22].

Важливим методологічним ключем до розуміння істинного співвідношення субстанцій закону та права в концепції праворозуміння М. Козюбри є також його умовивід про те, що право як явище з'являється на світ не завдяки ухваленому акту, а постає внаслідок справедливого та неупередженого вирішення певної правової ситуації, зазвичай правового спору, а тому відзначається індивідуальністю й часовістю[23]. Інакше кажучи, закону при цьому належать ролі одного із джерел інформації про право та інструменту пошуку права в конкретній правовій ситуації. Тобто закон є своєрідним "знаряддям праці" для професійного правника.

М. Козюбра зазначав, що закон не може змінити цього його функціонального призначення навіть тоді, коли він з найрізноманітніших обставин виявиться поганим.

> Поганого ж права не існує, оскільки навіть за поганого закону кваліфікований і досвідчений юрист, передовсім суддя, використовуючи доволі широкий арсенал наявних у його розпорядженні правових засобів, має знайти справедливе правове рішення у справі, що розглядається. Відмовляти у правосудді на підставі недосконалості чи порочності ("поганості") закону, що регулює відповідні суспільні відносини, він не має права[24].

Вельми переконливим є й підсумковий висновок М. Козюбри щодо природи та сенсу права. Зокрема, на його думку, визначальні властивості права слід шукати 'не в реальному (емпіричному чи фізичному) його бутті, якого не існує, а в ідеальному бутті, сутність якого в належності. Саме вона є тим підґрунтям, завдяки якому право стає правом'[25].

[22] Козюбра (н 1) 119.
[23] Козюбра (н 1) 120.
[24] Козюбра (н 1) 121.
[25] Козюбра (н 1) 123.

Чи є право виключно результатом пізнання?

Уже в авторській передмові до "Практичної філософії права" М. Козюбра резонно зауважив, що юристи, особливо ті, які репрезентують правові системи романо-германської (чи континентальної) правової сім'ї, до якої належить і правова система України, традиційно намагаються знайти відповіді на усі питання, що постають під час вирішення ними конкретних правових ситуацій, виключно в юридичних нормах законів й інших нормативних актів. Саме в цьому укоріненні, як пояснював автор, їх завищені очікування від законодавця щодо продукування ним наукових, з математичною точністю вивірених, юридичних норм[26], оскільки наука була й залишається провідною формою пізнання світу.

Цю ситуацію М. Козюбра називав *гіперболізованим сцієнтизмом,* за якого система знань про право вибудовується за зразком класичних стандартів науковості, що з'явилися внаслідок тріумфального поступу природничих наук. Зокрема, він зазначав таке:

> Юридична наука за такого підходу зводиться до аналізу специфічної системи соціальних норм, яка за усталеною позитивістською традицією й утворює право. Це знаходить свій вияв у систематизації таких норм, їх наукових узагальненнях, конструюванні відповідних понять, а також у сформульованих на основі наукових досліджень пропозиціях і рекомендаціях для нормотворчих і нормозастосовних органів. Кінцева мета юридичної науки за такою класичною моделлю полягає в отриманні істинних, що адекватно відображають об'єктивну правову реальність, знань. Їхній результат – це виявлення загальних закономірностей розвитку і функціонування держави і права та конструювання оптимальних механізмів втілення цих закономірностей у соціальну практику, зокрема, через "переведення" дескриптивної, описувальної інформації у преспективну, приписуючу, тобто на мову норм законів та інших нормативних актів і їх неухильного виконання[27].

За оцінкою М. Козюбри, гіперболізований сцієнтизм у правопізнанні на вітчизняних теренах набув максимального розвитку в радянському правознавстві, але й натепер він вельми поширений в Україні. Однак з'явився він як явище задовго до цього. Зокрема, серед представників правознавства чи не найпершими здійснили спробу послідовно застосувати до правопізнання так звані класичні стандарти науковості представники доктрини природного права з Г. Гроцієм на чолі. Особливо яскраво та послідовно це проявилося у його дослідженні "Про право війни і миру", яке принесло автору всесвітню славу. Мовою оригіналу воно було вперше оприлюднено у 1625 р., а згодом витримало безліч перекладів на інші мови світу та перевидань.

У ньому Г. Гроцій здійснив спробу побудувати наукову теорію за зразком ньютонівської механіки та класичної фізики шляхом застосування формально-логічного підходу як певної аналогії математичної аксіоматики.

[26] Козюбра (н 1) 9.
[27] Козюбра (н 1) 10.

pravoua.com.ua

Зокрема, у цьому дослідженні він постулює та намагається всебічно обґрунтувати положення про те, що "матір'ю природного права є власне людська природа", а не воля Бога[28]. Саме тому природне право людей, на його думку, настільки непорушне, що навіть Бог не може його змінити. Ці припущення відомого мислителя були некритично репрезентовані ним як аксіоми, тобто істини, що не потребують доведення, а мають сприйматися на віру. Цим самим уже у висхідній ідеалізації першоджерела й матеріального вияву права була закладена методологічна помилка. Розуміючи природне право як явище, належне індивіду, творці доктрини природного права його кінцевою, далі неподільною величиною вважали людину, яким є атом у класичній фізиці[29]. Насправді ж людина (індивід), як з'ясувалося згодом, виявилася висхідною величиною не права, а соціології. Унаслідок вищезазначеного замість ідеалізації об'єкта пізнання та предмета дослідження трапилася його натуралізація, до того ж хибна. Прикметно, що натуралізація є однією з форм позитивізму.

Тож очевидно, що необхідного для подальшої дедукції доктриною природного права ідеального об'єкта права не було одержано, а тому представникам цієї доктрини виявилося неможливим сформулювати адекватну висхідну систему аксіом. Цьому завадила також відсутність на той час символічної (неаристотелівської) логіки, яка була б спроможна "оперувати" із так званими пустими поняттями. Таким є, до прикладу, поняття права, проте поняття *людина (індивід)* до цього ряду не належить.

Інакше кажучи, доктрина природного права, з'явившись на світ ще в період Відродження, не змогла екстраполювати на право теорію пізнання в її класичному вигляді не лише тому, що на той період часу цієї теорії ще не існувало, а й тому, що природне право як пізнавальна традиція не зуміло виокремити з об'єктивної реальності, послуговуючись термінологією М. Козюбри, 'права як матеріального чи іншим способом натуралізованого об'єкта в дійсності <…>'[30].

Особисто М. Козюбра пов'язував появу традиції "наукового обґрунтування права" зі становленням позитивістського напряму у європейській філософії епохи Просвітництва. Прикметно, що, на його думку, як позитивізм, так і природне право як підходи до праворозуміння та правопізнання постали з одного й того ж світоглядного джерела – 'безмежної віри в абсолютну силу розуму та його невіддільну рису – раціоналізм'[31]. М. Козюбра водночас чітко розрізняв ці обидві доктрини. Зокрема, він наголошує, що коли природне право оперувало розумом як категорією метафізичною, абстрактною,

[28] Hugo Grotius, *De Jure Belli ac Pacis. Libri Très* (At the Clarendon Press; Humphrey Milford 1925) 44, 45.
[29] Hamilton Vreeland, *Hugo Grotius: The Father of the Modern Science of International Law* (Little, Colo.: F. B. Rothman 1986) 27–33.
[30] Козюбра (н 1) 232.
[31] Козюбра (н 1) 245.

то позитивізм, навпаки, принципово зміщував акценти на його конкретні, емпіричні прояви у людському бутті.

Більше того, М. Козюбра зазначав, що в методологічному сенсі позитивізм, згідно з підходами його творців і продовжувачів, 'ґрунтується на застосуванні наукових методів пізнання дійсності через спостереження та перевірку здобутих таким чином знань (теорій, концепцій) дослідним методом'[32]. Субстантивно ж позитивізм фетишизує встановлені державною владою юридичні норми в їх розумінні як істинного права[33].

Згідно з таким підходом позитивній юридичній науці необхідно займатися, відповідно до задуму її творців, виключно логічним аналізом, систематизацією та узагальненням юридичних норм, установлених державою, розробкою категорійно-понятійного апарату позитивного права. Тобто, як резюмував М. Козюбра, у зазначеній системі уявлень про право ця наука приречена 'стати "наукою позитивного права" <…> або ж "юриспруденцією понять", а по суті, юридичною догматикою, яка згодом трансформувалася у спеціальний напрям аналітичної юриспруденції'[34].

На думку М. Козюбри, такі уявлення про юридичну науку набули концептуально завершеного вигляду в "чистій теорії права" Г. Кельзена. Абсолютизація цією теорією раціонально-понятійного мислення, як доводить М. Козюбра, спричинила гіперболізацію логічних аспектів позитивного права. Найнегативнішим наслідком цього, на його думку, стала 'інтерпретація права як замкнутої системи норм, з якої простим логічним аналізом – дедуктивно-силогістичними операціями – можна вивести рішення при розгляді будь-якої юридичної справи'[35].

Це, на думку М. Козюбри, ніщо інше, як ототожнення навиворіт права з наукою про нього, але не сучасною наукою, а ще її класичною версією. У зв'язку з цим автор зазначає, що сучасна постмодерна наука, до прикладу, синергетика, хоча й не відкидає повністю поняття закономірностей взаємодії між об'єктами та явищами світу, наявності певних зав'язків між ними, але аж ніяк не абсолютизує їх. Новітня наука відмовилась від уявлень про лінійність та одновекторність розвитку матерії, що, як відомо, було альфою та омегою усіх класичних позитивістських концепцій, зокрема й у правопізнанні.

У світлі викладеного М. Козюбра, на нашу думку, обґрунтовано зазначав, що й у діяльності нормотворчих суб'єктів, навіть законодавця, значення науки не слід гіперболізувати і тим більше абсолютизувати, принаймні вимагати від них лише наукового підходу до нормотворчості, наукової обґрунтованості останньої, що наразі в Україні ще продовжує вважатися ознакою прогресивності юриспруденції як теорії, так і практики. Зокрема, він резю-

[32] Козюбра (н 1) 247.
[33] Козюбра (н 1) 248.
[34] Козюбра (н 1) 248.
[35] Козюбра (н 1) 250.

pravoua.com.ua

мував: ‘Яскравим підтвердженням цього є ортодоксально юридико-позитивістський за своєю назвою, виконаний переважно в традиційному позитивістсько-етатистському науковому стилі Закон України “Про правотворчу діяльність”, ухвалений Верховною Радою України 24 серпня 2023 року’[36].

При цьому М. Козюбра свої світоглядні та методологічні підходи до розуміння справжньої ролі науки у правопізнанні та твореннні права раз за разом звіряє з такими ж підходами авторитетних зарубіжних вчених, зокрема, відомих представників німецької філософії права, які мають вагомий та заслужений авторитет у цій царині знань. Так, він наводить слова А. Меркля, який писав у зв’язку з цим, що прагнення науки ‘висловити законодавцеві поради щодо того, як робити закони, є <…> виходом за межі компетенції науки’[37]. Останній обґрунтував цей свій висновок тим, що, на його думку, нормотворчість – це не тільки наука, а й мистецтво.

Особливо послідовній і аргументованій критиці М. Козюбра піддавав твердження прихильників юридичного позитивізму про те, що право є не просто результатом пізнання, а його певного виду, що базується на так званому чуттєвому досвіді, який є результатом “живого споглядання” – спостережень, експериментів, дослідів тощо, як це має місце у природознавстві. У зв’язку з цим він, зокрема, наголошував:

> <…> оскільки права як емпіричного об’єкта, на відміну від приписів закону чи іншого нормативного акта, у реальному житті не існує, пізнати його за допомогою виключно емпіричних методів – спостережень, дослідів і експериментів неможливо. Як сфера належного, воно може бути осягнуте не так завдяки точному емпіричному знанню про нього, як на основі раціонального мислення, спрямованого на виявлення зв’язків між дійсністю і відповідними суспільними цінностями та ідеалами, які згідно з позитивізмом мають бути вилучені з науки як “метафізичні” й “ненаукові”[38].

М. Козюбра висновував, що віднесення права навіть у його позитивістській інтерпретації до результатів наукового пізнання формально приписує науці роль творця права, хоча насправді таким є, як з’ясувала ще давньоримська пізнавальна традиція, зокрема, в особі М. Т. Цицерона, буттєвий устрій людського світу. Згідно з цим архетипом праворозуміння правом є основоположний (потребовий) спосіб буття людини у світі[39]. Все більший обсяг найрізноманітніших досліджень права додержавного періоду його розвитку переконують у істинності саме давньоримського світоглядного підходу та методологічного ключа до розуміння природи й сенсу права.

Остаточне резюме М. Козюбри щодо стосунку науки до появи та існування права полягає в такому: ‘<…> якби право було наукою (результатом досягнень науки), очевидно, вона вже давно запропонувала б єдине, істинне

[36] Козюбра (н 1) 251.
[37] Козюбра (н 1) 252.
[38] Козюбра (н 1) 253.
[39] Марк Тулій Ціцерон, *Про закони. Про державу. Про природу богів* (пер. з латини, Апріорі 2020) 172, 173.

ПРАВО УКРАЇНИ • 2026 • № 1 • 194-214

його визначення, чого, як зазначалося раніше, не вдалося досягнути досі і навряд чи є підстави очікувати в майбутньому'[40].

Свої розлогі рефлексії щодо так званого наукового осягнення права М. Козюбра завершує відомою метафорою знаного правознавця Б. Мелкевіка про те, що '<…> наукове право блищить "яскравим блиском фальшивої монети", але "варто лише зняти з нього позолоту", то відкривається, що воно насправді позбавлене "наукового смислу"'[41].

Чи можливо осягнути сенс права поза його розумінням?

Після з'ясування відповідей на запитання "Чи існує право в реальності?" та "Чи є право виключно результатом пізнання?" М. Козюбра піддає ретельному аналізу ще одну складову його концепції права – "Чи можливо осягнути сенс права поза його розумінням?". Уже в авторській передмові до його бестселера "Практична філософія права" він постулює, що, як переконує суспільний досвід зокрема та еволюція людської цивілізації загалом, за допомогою традиційних пізнавальних інструментів, провідна роль серед яких належить науці, осягнути сенс права неможливо. 'Цього можна досягти, – стверджував він, – лише на основі включення у цей процес філософії права, яка ґрунтується як на пізнанні, так і на ціннісно-духовному розумінні відповідних правових явищ і процесів'[42].

Розвиваючи цю думку, М. Козюбра стверджував, що саме філософія права в силу її природи спроможна залучити осіб, які задалися пізнанням права, до особистих рефлексій з цього приводу, посприяти їм в опануванні мистецтвом розмірковувань, діалогічного мислення, толерантного ставлення до думок та позицій опонентів, запропонувати на вибір учасників дискурсу з приводу сенсу права конкретні шляхи вирішення складних, неординарних життєвих ситуацій, що дедалі частіше постають як перед дослідниками права, так і перед його користувачами. Поза філософією права цього досягти неможливо.

Крім того, мета філософії права полягає в тому, на думку М. Козюбри, щоб піднятися усім, хто прагне пізнати його природу, над емпірикою, поглянути на складний світ права й осягнути його глибше та ширше, панорамно, не обмежуючи його суто традиційним аналізом законодавства[43]. В іншому місці зазначеної монографії автор уточнює, що мета філософії права полягає в досягненні істинних знань про правові явища та процеси[44]. Він категорично виступав проти зведення філософії права тільки до аналізу його структури як системи легітимованих правил поведінки, а також загальних юридичних понять. М. Козюбра резонно зауважує, що це було б повер-

[40] Козюбра (н 1) 255.
[41] Козюбра (н 1) 255.
[42] Козюбра (н 1) 12.
[43] Козюбра (н 1) 15.
[44] Козюбра (н 1) 39.

pravoua.com.ua

ненням філософії права до юридичної догматики. Без осмислення права з позицій цінностей, робить проміжний висновок М. Козюбра, провідними та системотвірними серед яких є людина, її гідність, невідчужувані права і свободи, зрозуміти сенс права і правове життя як буттєву реальність у всій його повноті й багатоманітті неможливо.

Згідно з концепцією права М. Козюбри його філософія може й водночас зобов'язана надавати світоглядні й методологічні орієнтири для пошуку шляхів вирішення складних проблем праворозуміння, правопізнання та правозастосування, які постають раз за разом у сучасному правовому бутті. Водночас він застерігає, що механічне перенесення загальнофілософських конструкцій у правову теорію, що у практиці зустрічається вельми часто, не є істинним призначенням філософії права. З іншого боку, філософія права покликана не полишати ґрунту права, до того ж не в його ортодоксальному юридико-позитивістському розумінні, все ще не подоланому в середовищі вітчизняних правознавців.

Згідно зі спостереженнями М. Козюбри, західні і навіть деякі вітчизняні філософи права переконані, що філософія права покликана стати невід'ємною складовою практичної філософії. Своєю чергою, продовжував він, якість практичності філософії права спроможна привнести лише така інтерпретація останньої, яка не відірвана від правової реальності, від повсякденної діяльності правників у найширшому розумінні цього поняття. Необхідної переконливості філософсько-правовим судженням, як зазначав М. Козюбра, може надати тільки надійна фактична опора останньої на правову реальність. Проте, як з прикрістю зауважував він, серед українських філософів права наразі переважає абстрактне теоретико-правове філософствування[45].

Розвиваючи це положення, М. Козюбра резонно зазначав, що так бажаний і очікуваний практичний поворот у філософії права означає передусім 'відмову від все ще поширеного етатизму, перехід від державоцентризму в осмисленні природи права до людиноцентризму <…>'[46]. Але зазначеного недостатньо для кардинальної зміни ефективності філософії права в осягненні сенсу права. Вона повинна також, зазначав автор, не відриватися від фундаментальних філософських понять і цінностей, зокрема, таких 'як справедливість, свобода, людська гідність і права людини'[47], адже саме завдяки їм філософія права набуває світоглядно-методологічного значення для практичної діяльності у сфері права.

Усі вищевикладені характеристики філософії права та її покликання в осягненні сенсу права М. Козюбра найбільш концентровано виклав у такому положенні його концепції праворозуміння і правопізнання:

[45] Козюбра (н 1) 19.
[46] Козюбра (н 1) 19.
[47] Козюбра (н 1) 20.

> Сенс філософії права – у розширенні і розвитку правового світогляду та правового мислення, у подоланні вузького позитивістського погляду на право як на технічний засіб руху до задоволення певних прагматичних цілей, у його розумінні як духовного феномена, який не тільки спирається на всю систему людських цінностей, а й сам ці цінності уособлює та утверджує.
> <…> Філософія права розвиває головне уміння будь-якого фахового сучасного правника – ставити складні питання передусім самим собі і шукати відповіді на них[48].

Виклавши свої погляди на квінтесенцію філософії права, М. Козюбра резонно ставить не менш світоглядно та методологічно важливі, взаємопов'язані із вищезазначеною проблемою, питання: що споріднює філософію права з наукою права та чим вони різняться між собою, а також чи має філософія права свій власний предмет? Він, зокрема, зауважує, що філософія права та правнича наука мають тісні історичні зв'язки. Вони тривалий час розвивалися як єдина "синкретична система"[49] знань, а натепер також ідуть пліч-о-пліч, обмінюючись ідеями та доповнюючи одна одну. Проте взаємозв'язок між ними не є апріорним. Зокрема, М. Козюбра стверджував:

> <…> положення і висновки філософії права можуть мати істотне значення для встановлення істини лише у разі їх впливу на подальше наукове дослідження. Результати наукових пошуків дослідника – представника галузевих правничих наук можуть суттєво відрізнятися залежно від того, будуть вони гуртуватися на позиціях "юридичної догматики", підходах, притаманних ортодоксальному юридичному позитивізму, чи опиратимуться, допустимо, на положення і висновки доктрини природного права[50].

Згідно з концепцією праворозуміння і правопізнання М. Козюбри філософію права об'єднує з правничою наукою й те, що філософсько-правові знання більшою або меншою мірою базуються на раціонально-логічних доказах, а отже, передбачають наявність відповідних логічних аргументів, спроможних переконати читача в достовірності запропонованих філософсько-правових гіпотез, концепцій, теорій тощо. Водночас вчений зазначив, що беззастережне перенесення на філософію права як науку стандартів науковості, що стали наслідком розвитку природничих наук, як це зазвичай має місце в українській загальнотеоретичній літературі, методологічно вразливе, щоб не сказати хибне.

Зокрема, не спростовуючи наукової природи філософсько-правових знань, представники постнекласичного типу наукової раціональності вважають за необхідне обов'язкове врахування впливу на процеси правопізнання та одержані його результати як застосованих дослідником пізнавальних інструментів, так і власне його особи, особливостей ставлення останньої до правової дійсності. У філософії загалом і філософії права зокрема, на думку М. Козюбри, зазвичай виділяють такі базові типи ставлення суб'єкта пізнан-

[48] Козюбра (н 1) 20.
[49] Козюбра (н 1) 20.
[50] Козюбра (н 1) 39.

pravoua.com.ua

ня до зазначеної реальності: пізнавальний, оцінювальний та практичний. Квінтесенція першого із цих типів полягає в тому, що він зорієнтований лише на досягнення певного знання про право, яке повинно бути істинним. Проте зазвичай правопізнання цим не завершується. За ним логічно слідує оцінювальне ставлення суб'єкта пізнання до правової дійсності. Воно ґрунтується на вимірюванні останньої за критеріями ідеалів і цінностей, що регулюють відносини людей у суспільстві, передусім категорій-антиподів справедливе–несправедливе, корисне–шкідливе, добро–зло, потворне–прекрасне тощо.

Практичне ставлення особи-праводослідника до правової дійсності, яке, за словами М. Козюбри, зазвичай залишається поза увагою українських філософів права, випливає із власне його назви та має передусім своєю метою '<…> формування певних настанов, принципів, правил, норм, що визначають загальне розуміння людиною світу та оточуючого її буттєвого середовища та обумовлюють її життєві позиції і лінію поведінки в суспільстві'[51].

Вчений принагідно зазначає, що хоча таке ставлення суб'єкта правопізнання до правової дійсності не позбавлене раціональності, воно тим не менше істотно відрізняється від наукового, оскільки ґрунтується не стільки на аналізі фактів правової дійсності і їх узагальненні, як на власному життєвому досвіді, цінностях та здоровому глузді. Тобто практичне ставлення особи-правопізнавача до правової дійсності зближує цю його діяльність не лише з науковим, а й позанауковим пізнанням відповідної об'єктивної реальності, з ціннісними формами світобачення та світосприйняття загалом – мистецтвом, мораллю, релігією тощо.

На підставі зазначеного М. Козюбра резюмував:

> Синтез найзагальніших знань, цінностей, переконань, практичних настанов, раціонального і позараціонального (чуттєвого) охоплюється поняттям світогляду. Повністю нейтральних до світогляду, "стерильних" соціогуманітарних наук не існує. Тим паче це стосується правознавства. Зведення його до "юридичної догматики" означає нехтування у ньому ідеально-духовного та примітивізацію практичного компоненту, що веде в кінцевому підсумку до крайнього формалізму, за якого перевага віддається формі, а не змісту[52].

Попри наявність цілого ряду субстантивних і не тільки спільних рис філософії права з правничою наукою між ними існує, згідно з концепцією праворозуміння та правопізнання М. Козюбри, і не менше істотних відмінностей. Їх аналіз автор починає із повторення відомого твердження колишнього голови Конституційного суду Австрії Л. Адамовича про те, що '<…>

[51] Козюбра (н 1) 40.
[52] Козюбра (н 1) 41.

правничу науку не можна розвивати за математичними законами, і навпаки, з неї не можна зробити чисту оціночну філософію'[53].

Філософія права, як наголошував М. Козюбра, хоча й не відкидає фактів як таких, тим не менше свої висновки ґрунтує не на них. Більше того, на думку вченого, поняття, на яких базуються філософсько-правові узагальнення, гіпотези, концепції, доктрини і навіть цілі вчення, зазвичай не мають фактичних відповідників у реальному бутті. В їх основі лежать не факти, а творіння людського розуму, побудовані на власних роздумах, самоаналізі й особливому світосприйнятті, яке у філософії називається рефлексією. Звідси розуміння, пояснює М. Козюбра, хоча й перебуває в одній площині із пізнанням, тим не менше не тотожне йому. Згідно з його концепцією, запропонованою М. Козюброю, розуміння ґрунтується не стільки на пізнанні, скільки на емоційно-ціннісному сприйнятті правової дійсності через пошук її ціннісних засад, проявів тощо. Визначальними при цьому виступають загальнофілософські категорії простору і часу, ідеалу та цінності, а також спільні з мораллю та релігією категорії свободи, справедливості, добросовісності, рівності та ряд інших.

На цій підставі М. Козюбра резюмував:

> У їх інтерпретації виражається не так пізнавальне, як ціннісне ставлення людини до світу правових явищ, яке багато в чому залежить від ступеня включення цього зовнішнього (до певного часу) для неї світу в систему її особистісних смислів, ціннісних орієнтацій і власного екзистенційного досвіду, тобто від розуміння себе у цьому світі або саморозуміння. Саме це відрізняє філософське розуміння від наукового пізнання[54].

Із вищевикладеного М. Козюбра робить один зі своїх узагальнюючих висновків за результатами порівняння спільних рис і відмінностей філософії права від науки. Він, зокрема, резонно наголошує, що філософсько-правові концепції, на відміну від їх наукових аналогів, належить оцінювати не згідно із критерієм істинності–хибності, відповідно до якого будь-яка одна концепція виключає всі інші як недостовірні, а за критерієм взаємодоповнюваності. Цей критерій уже давно набув статусу загального принципу пізнання.

По-друге, усі філософсько-правові концепції, висновує М. Козюбра, мають як власні переваги, так і вразливі сторони. Тому лише на основі синтезу їхніх сукупних здобутків можна отримати загалом задовільні уявлення про винятково складну і суперечливу природу права й тенденції його еволюції. На особливу увагу заслуговує й рефлексія М. Козюбри щодо так званої міри свободи філософії права в її порівнянні з мірою свободи правничої науки в царині пізнання права. Зокрема, він наголошує, що хоча у філософії права міра свободи інтерпретації нею правової дійсності вища, ніж у правничій

[53] Козюбра (н 1) 45.
[54] Козюбра (н 1) 46.

pravoua.com.ua

науці (одним із доказів цього автор вважає характер поводження з фактами як першої, так і другої), але в порівнянні, до прикладу, з мистецтвом ця міра також обмежена, оскільки образно-чуттєве сприйняття правової реальності філософією права кардинально поступається повноті сприйняття відповідної дійсності мистецтвом.

На завершення власних рефлексій щодо феномену філософії права М. Козюбра ставить питання, чи має вона власний предмет дослідження, відмінний від предметів усіх інших традицій і систем правопізнання? Адже, як стверджував він, наявність свого предмета є однією з визначальних умов позиціонування відповідної системи знань як науки.

Ґрунтовно проаналізувавши визначення предмета філософії права багатьма відомими зарубіжними (Г. В. Ф. Гегелем, А. Кауфманом, Б. Бельдою, Н. Боббіо, Х.-Ф. Лоркою-Навареттом, Р. Дворкіним, К. Роде, Є. Булигіним, О. Вайнбергом, П. Шпрассером та ін.) та українськими філософами права (О. Бандурою, А. Козловським, С. Максимовим, Л. Петровою та ін.), М. Козюбра резюмує, що ‘кількість підходів до визначення предмета філософії права прямо пропорційна кількості його інтерпретаторів’[55]. Чи не найпоширенішим, зазначає він, є ‘<…> загальне визначення предмета філософії права як вчення про смисл права, його особливості, місце в системі соціальних регуляторів, цінності та значення у житті людей’[56].

Численні праці, прямо або опосередковано присвячені осмисленню предмета філософії права, на думку М. Козюбри, засвідчують, що спектр його розуміння, на відміну від інших правничих дисциплін, настільки широкий, а його визначення настільки різнопланові та суперечливі, що навіть систематизувати їх за окремими напрямами неможливо. Відсутність хоча б до певної міри усталених уявлень про предмет філософії права стала, як зазначав М. Козюбра, для науки філософії права підставою для висновку про те, що визначальна особливість філософії загалом та філософії права зокрема перебуває не стільки у сфері її предмета, скільки у сфері методу пізнання відповідної дійсності. Цим методом, як уже йшлося вище, є метод рефлексії. ‘Рефлексія (від лат. reflexio – відображення) – це така форма інтелектуальної діяльності суб’єкта, – підсумував М. Козюбра, – яка спрямована не так на осягнення об’єкта, як на самоосмислення суб’єкта. Інакше кажучи, рефлективне мислення зосереджене на аналізі власних думок, міркувань, сумнівів, критичній оцінці підстав, на яких ґрунтується право та інші правові явища’[57].

Власне розуміння сенсу методу рефлексії М. Козюбра зіставляє із його розумінням класиком рефлективного мислення Р. Дж. Коллінгвудом, який стверджував, що ‘<…> розум, що філософствує, ніколи не думає просто про

[55] Козюбра (н 1) 55.
[56] Козюбра (н 1) 54.
[57] Козюбра (н 1) 57.

якийсь предмет, а думаючи про будь-який предмет, думає також і про свою власну думку про той предмет. Тож філософію можна назвати <…> думкою про думку'[58].

Останнє сповна стосується й філософії права.

Таке багатоаспектне та панорамне осмислення М. Козюброю філософії права та її місця у праворозумінні й правопізнанні дало змогу йому сформулювати квінтесенцію мети філософії права як її системотвірну засаду. Зокрема, ця мета полягає, на його думку, у виявленні смислового змісту права, інакше кажучи, у його духовному осмисленні та переживанні крізь призму відповідних ідеалів і цінностей суб'єкта пізнання, тобто його світогляду. А світогляд виступає головно не способом описування та пояснення фактів правового буття, а його інтерпретації, духовного освоєння і розуміння.

Висновки. М. Козюбра належить до ряду видатних постатей українського правознавства та вітчизняної філософії права, а його концепція праворозуміння та правопізнання є неперсічним надбанням української правничої думки. Чим більшою ставатиме історична дистанція, яка відділятиме його творчий спадок від нових поколінь представників теоретичної і практичної юриспруденції України та світу, тим очевиднішим і переконливішим поставатиме це надбання в царині осягнення сенсу права та його природи. М. Козюбра розробив інноваційну для українського правознавства та вітчизняної філософії права концепцію праворозуміння та правопізнання, яка нічим не поступається співмірним аналогам відомих зарубіжних теоретиків і філософів права його часу. Він доповнив і збагатив основи динамічного і процесуального сприйняття права його панорамним баченням. Світоглядним ядром такого бачення права є тлумачення людських прав як першоджерела права, а людини – як його творця, ключового суб'єкта й вигодонабувача. Основним методологічним інструментом пізнання права М. Козюбра вважав практичну філософію права.

Згідно з концепцією права М. Козюбри воно є способом буття людини у світі. Визначати його точніше, як вважав вчений і мислитель, значить обмежувати, збіднювати право і в силу цього відмовляти людині в повноті її самореалізації. Обґрунтовуючи відповідь на питання, чи існує право в реальності, він дійшов переконливого висновку про його відсутність як емпіричного об'єкта, який людина могла б сприймати через її органи чуття – зір, слух, дотик тощо. Визначальні властивості права слід шукати, згідно з концепцією праворозуміння та правопізнання М. Козюбри, не в реальному, емпіричному або фізичному його бутті, якого, за його переконанням, не існує, а в ідеальному бутті права, сенс якого в належності. Саме вона і є тим підґрунтям, як стверджує мислитель, завдяки якому право стає правом.

Розмірковуючи над проблемою, чи є право результатом тільки наукового пізнання, М. Козюбра відкидав так званий гіперболізований сцієнтизм як

[58] Козюбра (н 1) 57.

pravoua.com.ua

необґрунтований належною мірою. Він переконливо демонструє, що таке його сприйняття обґрунтували, ідучи від протилежного, історичний досвід та практика "наукового" пошуку права доктринами природного права та юридичного позитивізму, інших традицій правопізнання. Це зумовлено тим, згідно з його концепцією праворозуміння і правопізнання, що права як емпіричного об'єкта в реальному бутті не існує, а тому й пізнати його тільки за допомогою емпіричних методів науки неможливо. Як би право було результатом досягнень науки, резюмував М. Козюбра, то вона уже давно запропонувала б єдине істинне його визначення, проте цього не вдалося досягти досі й навряд чи є підстави, на його думку, очікувати в майбутньому.

Окремою фундаментальною складовою концепції праворозуміння і правопізнання М. Козюбри є з'ясування ним місця та ролі філософії права в останніх. Він, зокрема, зазначав, що наукове правознавство і філософія права мають як спільні риси, так і фундаментальні відмінності між собою. Водночас без включення філософії права в концепти праворозуміння та правопізнання останні просто недосяжні в усіх їх сенсах та повноті. Квінтесенція філософії права, згідно з концепцією права М. Козюбри, полягає в розширенні та розвитку правового світогляду і правового мислення суб'єкта-правопізнавача, у подоланні його вузькопозитивістського погляду на право як на суто інструмент задоволення певних прагматичних цілей, у його розумінні як духовного феномена, який не тільки спирається на всю систему людських цінностей, а й сам ці цінності уособлює та утверджує. Філософія права, як її розумів М. Козюбра, розвиває головне уміння будь-якого фахового сучасного правника – ставити складні питання передусім самому собі й знаходити відповіді на них. Це суголосно з його тлумаченням визначальної особливості філософії права, яка перебуває, як зазначав М. Козюбра, не стільки у сфері її предмета, як у царині методу пізнання права. А звідси квінтесенцією мети філософії права, в концепції права М. Козюбри, є виявлення смислового змісту права як цінності.

REFERENCES

Bibliography

Authored books

1. Grotius Hugo, *De Jure Belli ac Pacis. Libri Tres* (At the Clarendon Press; Humphrey Milford 1925).
2. Heisenberg W, *Physics and Philosophy: The Revolution in Modern Science* (Harper Perennial Modern Classics 2007).
3. Vreeland H, *Hugo Grotius: The Father of the Modern Science of International Law* (Little, Colo 1986).
4. Koziubra M, *Praktichna filosofiya prava* (Duh i Litera 2024) (in Ukrainian).
5. Maksimov S, *Filosofiya prava: suchasni interpretaciyi: Vibrani praci: statti, analit. oglyadi, perekladi (2003–2010)* (Pravo 2010) (in Ukrainian).

ПРАВО УКРАЇНИ • 2026 • № 1 • 194-214

Edited and translated books

6. Ciceron Mark Tulij, *Pro zakoni. Pro derzhavu. Pro prirodu bogiv* (Apriori 2020) (in Ukrainian).
7. *Zagalna teoriya prava: pidruchnik* (M Koziubra (red) Vaite 2015) (in Ukrainian).

Journal articles

8. Zayec A, 'Naukovij spadok vidatnogo ukrayinskogo vchenogo-pravoznavcya, pedagoga Mikoli Koziubri' [2025] 3 Pravo Ukrayini (in Ukrainian).

Theses

9. Koziubra M, 'Vzaymodeistvye sotsyalystycheskoho prava y obshchestvennoho soznanyia' (avtoreferat dis d-ra yurid nauk, 1980) (in Russian).

Petro Patsurkivskyy
Ruslana Havrylyuk

MYKOLA KOZIUBRA'S CONCEPT OF LEGAL UNDERSTANDING AND LEGAL RECOGNITION

Abstract. Scientific problems in Ukrainian jurisprudence are among its least developed aspects. This is particularly evident in the current period of its development, when domestic legal science and philosophy of law are at a turning point in their worldview and methodological traditions, re-evaluating their own achievements and problems in a new way, and actively searching for their place among other European legal sciences and philosophy of law. This is what determines the conceptual relevance of the article.

The aim of the study is to analyse the essence of M. Koziubra's concept of understanding and knowledge of law. Its specific objectives are to reveal the quintessence of this thinker's answers to the questions "Does law exist in reality?", "Is law exclusively the result of its knowledge?" and "Is it possible to comprehend the meaning of law outside its understanding?".

The heuristic tools of the study are based on the general scientific principles of objectivity and historicism, axiological, genetic and systemic approaches, and methods of substantive and functional analysis of law.

As a result of a comprehensive analysis of the outlined problem, the authors made the following conclusions: M. Koziubra belongs to a number of outstanding figures of Ukrainian jurisprudence and domestic philosophy of law, and his concept of understanding and cognition of law is an extraordinary achievement of all Ukrainian legal thought. In terms of its potential, it is in no way inferior to comparable analogues of well-known foreign theorists and philosophers of contemporary law. He complemented and enriched the dynamic and procedural perception of law with his panoramic vision.

The article systematically reveals M. Koziubra's conceptual analysis of the ontological problems of law, his argumentation and conclusion that law as an empirical object does not exist and that the defining properties of law must be sought not in its real existence, which does not exist, but in its ideal existence, the meaning of which is belonging. According to Koziubra's concept of law, it is a way of being in the human world.

The authors of the article also reveal the reasons for Koziubra's critical attitude towards the possibility of only scientific knowledge of law, the essence of his argumentation of this position – it is based on understanding the nature of law not as existing, but as proper.

Particular attention is paid to highlighting the place and role of the philosophy of law in M. Koziubra's concept of understanding and cognition of law, the disclosure of his position that without the inclusion of the philosophy of law in the concepts of understanding and cognition of law, the latter are unattainable in all their meanings and completeness, and the explanation of M. Koziubra's final conclusion that the essence of the goal of the philosophy of law is to clarify the semantic content of law as a value.

Keywords: law; human rights; understanding of law; knowledge of law; legal science; philosophy of law; panoramic dimension of law.

pravoua.com.ua